

VII. MAKSE- JA ARVELDUSSÜSTEEM

Rahastabiilsuse säilitamine ja stabiilse ning efektiivse finantssektori arendamine on osa Eesti Panga põhieesmärkidest, mille saavutamises on oluline roll kindlal alusel toimival makse- ja arveldussüsteemil. Eduka rahapoliitika elluviimiseks vajavad kõik keskpangad tõhusat süsteemi maksete arveldamiseks baasrahas. Ajakohast ja jõudsat arveldussüsteemi on tarvis ka turvalise finantssektori stabiilseks ja jätkusuutlikuks arenguks ning efektiivse raharingluse tagamiseks riigis. Usaldust finantsüsteemi vastu suurendab ka ühiskonna korralikult toimiv varustamine sularahaga.

PANKADEVAHELISTE MAKSETE ARVELDUSSÜSTEEM

Alates 21. jaanuarist 2002, mil rakendati Eesti Panga uus arveldussüsteem, toimub pankadevaheline arveldamine läbi kahe alamsüsteemi – reaalajalise bruto- ja tähtajalise netoarveldussüsteemi.

Reaalajaline brutoarveldussüsteem (RTGS) on mõeldud suurte ja kiireloomuliste maksete jaoks. Makse võib laekuda ühest pangast teise mõne minutiga. Kõiki makseid, mille väärtus on 15 miljonit Eesti krooni või suurem, loetakse suurmakseteks ja need arveldatakse RTGS süsteemi vahendusel. Kuid selle süsteemi kaudu võib arveldada ka väiksemaid summasid.

Tähtajalises netoarveldussüsteemis (DNS) arveldatakse makseid, mis on väiksemad kui 15 miljonit krooni. Maksed edastatakse DNSi maksejuhiste kogumitena. Netoarveldussüsteemis toimub pidevalt mitmepoolne tasaarveldamine, kuid laekunud maksejuhised edastatakse pankadele kolm korda päevas. See tagab makse jõudmise ühest pangast teise mõne tunniga.

Oma ülesehituselt vastab pankadevaheline arveldussüsteem täielikult rahvusvaheliste nõuetele ja heale tavale. Uue süsteemi juurutamine on võimaldanud kommertspankadel laiendada klientidele pakutavate teenuste ringi ning paindlikumalt juhtida oma likviidsust. Panga klientidele on uue süsteemi käikumine tähendanud ennekõike teistest kommertspankadest algatatud maksete kiiremat liikumist.

Kuigi mõlemad alamsüsteemid on edukalt toimunud juba üle aasta, jätkub **süsteemi arendamine** ka 2003. aastal. Märksõnadeks on valmistumine liitumiseks üleeuroopalise reaalajalise brutoarveldussüsteemiga TARGET¹ ja arveldussüsteemi tehniline standardiseerimine, sh rahvusvahelise kontonumbri standardi (IBAN) rakendamine.

¹ Trans-European automated real-time gross settlement express transfer system – üleeuroopaline reaalajas toimiv suurmaksete süsteem.

Makse- ja arveldussüsteemialaste õigusaktide täiendamine

Eesti Panga õiguslane poliitika makse- ja arveldussüsteemi vallas on tuginenud põhimõttele taanduda krediidi-asutuse ja selle kliendi vahelise õigussuhte reguleerimisest. Seni on keskpank pidanud sellega tegelema üksnes seetõttu, et krediidi-asutuse kliendi kui nõrgema osapoole õigused ei olnud seaduse tasemel piisavalt kaitstud. Samuti on keskpank püüdnud kaasa aidata krediidi-asutuste klientide üldise ja ühetaolise teavitamis-standardi tekkele.

2002. aastal rakendunud võlaõigusseadus aga kaitseb krediidi-asutuse kliendi õigusi ning sellest tulenevalt muudeti maksete arveldamise eeskirju, eelkõige arveldustähtaegu käsitlevaid õigusakte. Seega **alates 1. juulist 2002 on maksete arveldustähtajad ja nende ületamisega kaasnev viivis sätestatud võlaõigusseaduses.**

Alates 1. märtsist 2003 kasutusele võetud soovitus kontoväljavõtte koostamiseks töötati välja koos kommertspankadega ja avalikustati Eesti Pangaliidu vahendusel.

Uue pankadevaheliste maksete arveldussüsteemi käivitamise ja pankade poolt pakutavate arveldusteenuste arengu tulemusena **uuendati pankadevahelises arveldussüsteemis osalejate vahelisi õigussuhteid.** Võrreldes endise arveldussüsteemiga, on need alates 2002. a algusest paindlikumalt reguleeritud. See tähendab, et Eesti Panga presidendi määrused, millega olid sätestatud õigussuhted endises süsteemis, on asendatud arveldussüsteemides osalejate – Eesti Panga ja süsteemi liikmete – vaheliste liitumislepingutega. Nii DNS kui ka RTGS süsteemiga liitumiseks peab kommertspank sõlmima eraldi lepingu, mille lisadeks on lepingu üld- ja tehnilised tingimused ning hinnakiri.

Euroopa Keskpanga hinnang Eesti arveldussüsteemile

2002. aasta kevadel viibis Eestis Euroopa Keskpanga (EKP) delegatsioon, kelle eesmärk oli anda hinnang Eesti arveldussüsteemile. EKP poolt Euroopa Komisjonile edastatud hinnangu eesmärk oli otsustada, kas Eestis toimiv arveldussüsteem vastab rahvusvahelistele standarditele ja heale tavale ning Euroopa Liidu institutsioonide poolt kehtestatud nõuetele. Sarnased hindamised viis EKP läbi ka teistes ELi kandidaatriikides. EKP üldhinnang Eesti arveldussüsteemile oli hea. See tähendab, et **Eestis toimivad arvelduste alamsüsteemid on piisavalt turvalised ja efektiivsed, võimaldamaks meie krediidi-asutustel edukalt konkureerida teiste ELi liikmesriikide pankadega.**

PANKADEVAHELISE ARVELDUSSÜSTEEMI ARENG

Rahareformieelne aeg – paberil maksedokumendid

Eesti-sisesed pankadevahelised arveldused toimusid 90. aastate algul keskpanga arveldusvalitsuses pankadele ja nende filiaalidele avatud korrespondentkontode kaudu. Kogu protsess oli vaevarikas ja võttis palju aega – maksedokumendid toodi Eesti Panka paberil, seejärel kanti andmed perfokaardile või -lindile ning sisestati arvutisse. Kontoväljavõtted toimetati pankadele järgmisel päeval. Kaugemate filiaalide vahelisteks arveldusteks kulus päevi. Eesti Pank andis automaatset arvelduslaenu intressiga 0,1% päevas – nii ei tarvitsenud pangad pöörata tähelepanu oma arvelduskonto seisule. Lisaks oli see neile ka kasulik, sest pankade poolt ettevõttele antud krediit oli veelgi kõrgema intressiga.

Rahareformijärgne aeg – ettevalmistus elektroonilisteks arveldusteks

Rahareformi ette valmistades töötati välja **uued arvelduseeskirjad** ning tehti ettevalmistusi **elektroonilise arvlemise** alustamiseks. Ajavahemik 1. aprillist 1. oktoobrini 1992 oli üleminekuperioodiks paberil arveldustelt elektroonilisele pankadevahelisele arvlemisele. Sel ajal lülitati arvutisid omavad pangad järk-järgult ühtsesse sidevõrku. Võrreldes varasema ajaga piirati raha mahakandmist maksja pangakontolt ilma tema korralduseta. Kehtestati kord, et arveldada sai ainult panga korrespondentkonto kreditsaldo piires. Arvelduste kiirendamiseks võeti vastu otsus, mille kohaselt riigisisesed arveldused pidid toimuma 48 tunni jooksul. Lisaks, kui varem oli pankade filiaale vaadeldud nagu iseseisvate korrespondentkontodega eraldi panku, siis 1. oktoobrist hakati peapanka ja tema filiaale käsutama ühe tervikuna ja arveldusi teostama üldise kreditsaldo piires. Otsus võimaldas peapankadel jooksvalt kontrollida filiaalide tegevust ja reguleerida rahavooge filiaalide vahel.

Elektroonilised arveldused Eesti Panga netoarveldussüsteemi EPNAS abil

EPNAS käivitati 1. oktoobrist 1992. Kogu makseinformatsioon edastati modemi vahendusel ja maksejuhiseid võeti vastu kella 14ni. Seejärel alustas arveldussüsteem saabunud maksejuhiste alusel pankade vastastikuste netonõuete ja -kohustuste arvutamist. Esimene vahekokkuvõtte tasaarveldusest väljastati pankadele tund aega hiljem. Kella 15–17 tegid pangad rahaturuoperatsioone ning seejärel toimus lõplik tasaarveldus. Arveldusvalitsus jälgis pidevalt, et ühegi panga arvelduskonto jääk ei langeks alla kohustusliku reservi nõutud taseme.

1992. aastal käivitatud arveldussüsteem EPNAS toimis kuni nüüdse kahest alamsüsteemist (tähtajaline netoarveldussüsteem DNS ja reaajaline brutoarveldussüsteem RTGS) koosneva rahvusvahelistele nõuetele vastava pankadevahelise arveldussüsteemi rakendamiseni 2002. aasta jaanuaris.

MAKSEVAHENDID

Sularahata maksevahendid

Võrreldes muude maksevahenditega, vähenes 2002. aastal jätkuvalt **sularahas** algatatud maksete arv. Need moodustasid ainult 0,8% kommertspankade vahendusel arveldatud maksete arvust ja 0,2% käibest. Võrreldes 2001. aastaga kahanes sularahas algatatud maksete arv ligi kolmandiku võrra.

Sularahata maksevahendeist kasutati 2002. aastal kõige rohkem **maksekorraldust**, mis moodustas 52% sularahata maksete arvust ja 99% käibest (vt tabel 7.1). Paberil ja telefonipanga maksekorralduste asemel kasutatakse aina enam **internetipanga** ja **telepanga maksekorraldusi** ning **püsikorraldusi**. Võrreldes 2001. aastaga kasvas internetipanga maksekorralduste käive ligi poole võrra, ulatudes 138 miljardi kroonini. Internetipanga maksekorraldused moodustasid 2002. aastal 22% sularahata maksete koguarvust. Muudest

elektronsetest maksevahenditest moodustasid telepanga maksekorraldused 25%, püsikorraldused ning telefonipanga maksekorraldused kumbki 1% sularahata maksete koguarvust.

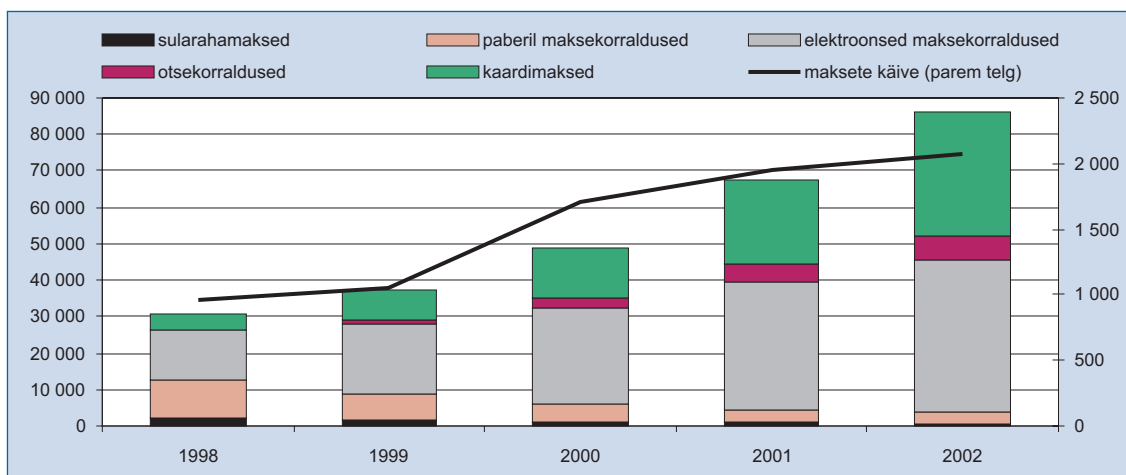
Tabel 7.1. Maksed maksevahendite lõikes 2002. aastal

	Käive (mln kr)	Maksete arv (tuh tk)	Keskmine suurus (tuh kr)
Sularahamaksed	3 275,62	735,37	4,5
Sularahata maksed	2 076 258,06	85 812,57	24,2
Tšekid	270,64	23,93	11,3
sh reisitšekid	12,46	3,22	3,9
muud tšekid	258,19	20,71	12,5
Kaardimaksed	11 334,66	34 479,76	0,3
Otsekorraldused ¹	2 107,06	6 591,76	0,3
Maksekorraldused	2 055 013,57	44 677,98	46,0
sh püsikorraldused	14 628,10	1 271,94	11,5
paberil maksekorraldused	187 507,94	3 134,56	59,8
telepanga maksekorraldused	469 141,73	21 033,14	22,3
telefonipanga maksekorraldused	2 281,71	593,40	3,8
internetipanga maksekorraldused	138 055,48	18 552,02	7,4
SWIFT	1 243 398,61	92,92	13 381,7
Määramata	7 532,12	39,14	192,5
Kokku	2 079 533,68	86 547,94	24,0

¹2002. aasta algusest täpsustus otsekorralduste kajastamine.

Deebet-tüüpi maksevahendite osas suurenes 2002. aastal oluliselt maksete teostamine nii **maksekaartidega** kui ka **otsekorraldustega**. Nende abil sooritatud maksed moodustasid vastavalt 40 ja 8% sularahata maksete koguarvust. Võrreldes 2001. aastaga suurenes kaardimaksete arv 2002. aastal üle 47% ja käive 29%, ulatudes 11,3 miljardi kroonini. Otsekorralduste kasutamine suurenes samal ajavahemikul kolmandiku võrra – 6,6 miljoni makseni aastas.

Võrreldes 1998. aastaga oli maksete arv 2002. aastal ligi kolm korda ja käive üle kahe korra suurem (vt joonis 7.1). Viie aastaga on kõige enam – 65 korda – suurenenud otsekorralduse alusel teostatud maksete arv. Sularahamaksete ja paberil maksekorralduste kasutamise arvel on maksevahenduses pidevalt suurenenud

Joonis 7.1. Maksete arv (tuh tk) ja käive (mln kr) maksevahendite lõikes

elektroonsete maksevahendite, st elektroonsete maksekorralduste ja kaartide kasutamine. Kui sularaha-maksete ja paberil maksekorralduste arv vähenes üle kolme korra, siis elektroonsete (sh internetipanga, telepanga ja SWIFTi) maksekorralduste ja kaardimaksete arv suurenes vastavalt üle kolme ja üle 7,5 korra.

2002. a lõpuks olid Eestis asuvad krediitiasutused kokku väljastanud üle 1,1 miljoni **pangakaardi**, millest 18% olid n-õ passiivsed ehk sellised, millega ei tehtud ühtki maksetehingut (vt tabel 7.2). Ühe elaniku kohta oli meil 0,82 pangakaarti, sh 0,72 deebet- ja 0,11 krediitkaarti. 2002. aastal väljastati üle 87 000 **deebetkaardi** ja ligi 45 000 **krediitkaarti**. Kui 2001. a lõpus moodustasid krediitkaardid 11% kõigist väljastatud pangakaartidest, siis 2002. a lõpuks juba 14%. Ainult kohalikuks kasutamiseks mõeldud pangakaardid moodustasid vaid 0,8% pangakaartide koguarvust.

Tabel 7.2. Eestis välja antud pangakaartide arv (tuh tk)

	1998	1999	2000	2001	2002
Kohalikud deebetkaardid	292,3	59,5	13,4	8,8	8,8
sh sularahakaardid	50,9	15,1	4,5	4,9	7,5
maksekaardid	241,5	44,3	9,0	3,9	1,3
Rahvusvahelised deebetkaardid	386,1	690,0	801,7	868,2	955,7
Deebetkaardid kokku	678,5	749,5	815,1	877,0	964,5
Krediitkaardid kokku	19,2	21,3	43,3	110,1	155,1
Pangakaardid kokku	697,6	770,8	858,4	987,2	1 119,6

Koos pangakaartide arvu kasvuga laienesid jätkuvalt ka nende kasutusvõimalused. 2002. aastal suurenes **pangaautomaatide** arv 39 võrra ja **pangakaardiga tasuda võimaldavate müügikohtade** arv 2 093 võrra, ulatudes aasta lõpuks vastavalt 719ni ja 7 353ni (vt tabel 7.3). Ligi 89% pangaautomaatidest võimaldab kasutada enamlevinud rahvusvaheliste kaubamärkide all mistahes riigis väljastatud pangakaarte.

Tabel 7.3. Pangaautomaadid ja pangakaarte aktsepteerivad müügikohad

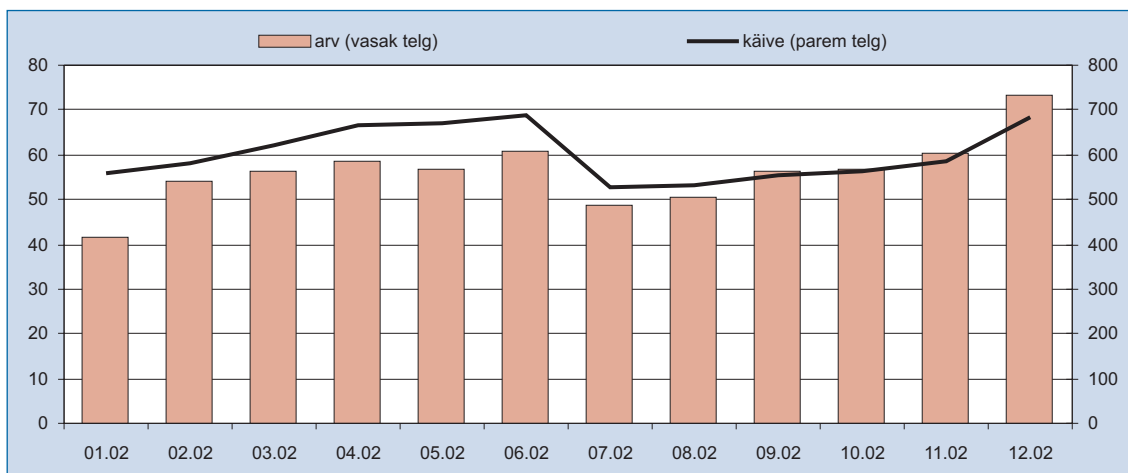
	1998	1999	2000	2001	2002
Pangaautomaadid kokku	490	591	630	680	719
sh riskkasutuses olevad pangaautomaadid	433	530	564	600	638
sularaha sissemakse funktsiooniga pangaautomaadid	8	9	10	10	6
Sularahaautomaadid	307	203	203	210	252
Sularaha- ja makseautomaadid	126	327	361	390	386
Makseautomaadid	57	61	66	80	81
Müügikohad, kus saab tasuda pangakaardiga	2 586	3 267	4 084	5 260	7 353

Võrreldes 1995. aastaga, mil Eesti pangad hakkasid rahvusvahelisi pangakaarte välja andma, oli kaartide arv 2002. aasta lõpuks peaaegu kümnekordistunud. Kohalike pangakaartide arvel on suurenenud rahvusvaheliste pangakaartide arv, deebetkaartide osas üle 100 korra ja krediitkaartide osas ligi 70 korda. Pangaautomaate oli 2002. a lõpuks paigaldatud üle viie ja pangakaarte aktsepteerivaid müügikohti oli ligi 30 korda rohkem kui 1995. a lõpul.

Arveldused

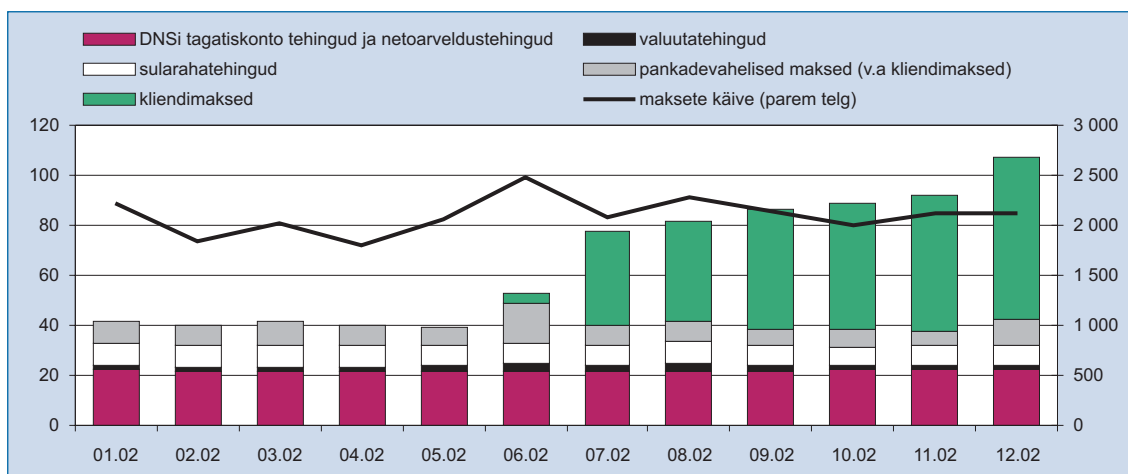
Eesti Panga tähtajalises netoarveldussüsteemis arveldati 2002. aastal keskmiselt 56 000 makset päevas ning keskmine päevakäive oli 605 miljonit krooni (vt joonis 7.2). Et suur- ja kiirmakseid arveldati

brutoarveldussüsteemis, siis võrreldes 2001. aastaga vähenes netoarveldussüsteemis arveldatud maksete käive, kuid nende arv suurenes viiendiku võrra.

Joonis 7.2. Tähtajalises netoarveldussüsteemis 2002. aastal keskmiselt päevas arveldatud maksete arv (tuh tk) ja käive (mln kr)

Reaalajalises brutoarveldussüsteemis arveldati 2002. aastal päevas keskmiselt 66 makset, mille kogukäive oli 2,1 miljardit krooni (vt joonis 7.3). Tähelepanuväärne on see, et kliendimaksed moodustasid 2002. a II poolel arvult 55% kõigist maksetest ning nende osakaal suureneb üha. See näitab, et pankade kliendid on pankadevahelise kiirmakse kiiresti omaks võtnud.

Joonis 7.3. Reaalajalises brutoarveldussüsteemis 2002. aastal keskmiselt päevas arveldatud maksete arv tehingutüüpide lõikes (tk) ja käive (mln kr)

Eesti Panga arveldussüsteemis kokku arveldatud maksete arvu ja käibe kasv võrreldes 2001. aastaga on seletatav uute alamsüsteemide nn kohustuslike maksetega – RTGS süsteemi maksete käibest moodustasid 60% netoarveldussüsteemi tagatismaksed.

Sularahanõudluse rahuldamine

Ringluseselastud pangatähed ja mündid ning nende struktuur

2002. a 31. detsembri seisuga oli sularaha ringluses veidi enam kui aasta varem – 8 113,0 mln kr. Sellest 1 117,5 mln kr ehk 13,8% oli Eestis tegutsevate krediidasutuste kassades, 0,6 mln kr hoiu-laenuühistute kassades ja 6 994,9 mln kr ehk 86,2% krediidasutuste ja hoiu-laenuühistutevälises majanduskäibes.

Erinevalt 2001. aastast suurenes ringluses oleva sularaha summa sesoonselt 2002. a suvel ja lõpul suhteliselt vähe. Seetõttu oli ka 2002. a lõpul ringluses vaid 46,5 mln krooni enam kui aasta varem.

Ringluses oleva sularaha struktuur 2002. aastal oluliselt ei muutunud (vt tabel 7.4). Suhteliselt kõige enam suurenes ringluses 25- ja 2krooniste pangatähtede kogus. Viimased asendavad osaliselt ka ühekrooniseid pangatähti, mille emiteerimine on lõpetatud. Kuna ringluses oleva sularaha summa suurenes sesoonselt vähe, siis kasvas võrreldes 2001. aastaga tagasihoidlikult ka 500krooniste pangatähtede summa (sesoonne kasv kaetakse valdavalt 500kroonistega).

Tabel 7.4. Ringluses olevad pangatähed ja mündid aasta lõpu seisuga

Nimiväärtus	Summa (mln kr)				Arv (mln tk)			
	31.12.99	31.12.00	31.12.01	31.12.02	31.12.99	31.12.00	31.12.01	31.12.02
1 kroon	7,5	5,8	5,1	4,8	7,5	5,8	5,1	4,8
2 krooni	16,6	18,9	20,7	22,3	8,3	9,4	10,3	11,1
5 krooni	30,9	33,0	34,1	35,6	6,2	6,6	6,8	7,1
10 krooni	61,3	62,5	63,6	65,1	6,1	6,3	6,4	6,5
25 krooni	144,3	154,9	162,0	174,7	5,8	6,2	6,5	7,0
50 krooni	61,7	57,0	51,1	51,5	1,2	1,1	1,0	1,0
100 krooni	1 082,9	1 055,8	1 065,9	1 020,9	10,8	10,6	10,7	10,2
500 krooni	5 185,9	5 818,2	6 583,6	6 648,3	10,4	11,6	13,2	13,3
Pangatähed kokku	6 591,1	7 206,2	7 986,0	8 023,1	56,3	57,6	59,9	61,1
5 senti	2,2	2,2	2,2	2,2	43,6	43,5	43,1	43,1
10 senti	7,7	8,3	9,0	9,7	77,0	83,5	89,6	97,0
20 senti	11,0	12,0	13,1	14,6	54,9	60,0	65,7	72,9
50 senti	9,3	10,4	11,5	12,9	18,7	20,7	23,0	25,9
1 kroon	14,1	25,0	31,8	37,3	14,1	25,0	31,8	37,3
5 krooni	8,6	8,2	7,9	7,8	1,7	1,6	1,6	1,6
Käibemündid kokku	52,9	66,1	75,5	84,5	210,1	234,4	254,7	277,8
Meenemündid	4,8	5,0	5,0	5,3	0,1	0,1	0,1	0,1
Kõik kokku	6 648,8	7 277,3	8 066,5	8 113,0	x	x	x	x

Hoolimata sellest, et pidevalt suureneb ringluses käibemüntide arv (v.a 5kroonised), moodustavad need kogu ringluses olevast sularahast siiski vaid ca 1%.

Seoses 2- ja 25krooniste pangatähtede osakaalu suurenemisega ja 100krooniste osakaalu vähenemisega ringluses, kahanes ühe ringluses oleva pangatähe keskmine väärtus võrreldes 2001. aastaga 2,1 krooni võrra ja oli 2002. a lõpuks 131,3 krooni. Ringluses oleva keskmise käibemündi väärtus oli 30,4 senti ehk 0,5 senti suurem kui 2001. aastal. See oli tingitud ühekrooniste müntide arvu suurenemisest ringluses.

Sularaha ringlus

Sularaha liikumist Eesti Panga ja krediidasutuste vahel iseloomustab tabel 7.5. Võrreldes kahe eelnenud aastaga vähenes oluliselt nii Eesti Pangast krediidasutustele väljastatud kui ka nende poolt keskpanga toodud

sularaha summa. Kuna väljastatud ja tagasi toodud sularaha struktuuris on suurenenud väiksema nimiväärtusega pangatähtede osakaal, ei vähenenud pangatähtede arv sama palju kui summa. Jätakuvalt suurenes 2002. aastal aga keskpanga ja krediidasutuste vaheline müntide käive.

Tabel 7.5. Sularaha liikumine Eesti Panga ja krediidasutuste vahel

Aasta	Summa (mln kr)		Arv (mln tk)			
	Eesti Pangast väljastatud	Eesti Panka tagastatud	Eesti Pangast väljastatud		Eesti Panka tagastatud	
			pangatähed	mündid	pangatähed	mündid
1999	8 245,8	6 986,5	61,6	28,3	60,7	1,2
2000	11 655,1	11 025,1	83,3	24,7	82,1	0,2
2001	14 627,1	13 836,2	104,4	21,9	101,8	1,5
2002	9 849,7	9 799,4	95,1	24,8	93,9	1,8

Eesti Panga ja krediidasutuste vahelise sularahakäibe struktuuri muutus väljendus ka **pangatähtede ringluskiiruse** muutumises. Võrreldes 2001. aastaga aeglustus suurema nimiväärtusega pangatähtede (100- ja 500kroonine) ringlus Eesti Panga ja krediidasutuste vahel, väiksema nimiväärtusega pangatähed aga tagastati keskpanga lühema aja jooksul kui varem. Nagu on näha tabelist 7.6, oli suurim ringluskiirus 25kroonisel pangatähel – keskmiselt jõudsid 2002. a algul ringluses olnud 25kroonised Eesti Panka tagasi 3,1 kuu jooksul. Väikseima ringluskiirusega olid 2- ja 500kroonised pangatähed, mis olid enne tagastamist keskpanga ringluses keskmiselt peaaegu aasta.

Tabel 7.6. Pangatähtede ringluskiirus Eesti Panga ja krediidasutuste vahel

Nimiväärtus	Ringluskiirus (kuudes)			
	1999	2000	2001	2002
2 krooni	15,8	12,5	11,7	11,0
5 krooni	15,7	11,9	9,6	8,6
10 krooni	14,6	10,1	8,4	7,4
25 krooni	6,3	4,8	3,5	3,1
50 krooni	8,6	8,0	7,2	7,2
100 krooni	5,9	4,8	4,1	5,7
500 krooni	10,9	8,0	7,0	11,8

Kõik Eesti Panka tagastatud pangatähed sorteeritakse. Käibekõlbmatuks muutunud pangatähed hävitatakse, ringluskõlblikud aga suunatakse tagasi ringlusesse. 2002. aastal kõrvaldati ringlusest 20,1 mln pangatähte kogusummas 1 343,4 mln krooni (vt tabel 7.7). Sularaha hävitati keskpangas vähem kui eelnenud aastail.

Tabel 7.7. Ringlusest kõrvaldatud käibekõlbmatud pangatähed aasta lõpu seisuga

Nimiväärtus	Summa (mln kr)				Arv (mln tk)			
	1999	2000	2001	2002	1999	2000	2001	2002
1 kroon	4,9	1,5	1,0	0,4	4,9	1,5	1,0	0,4
2 krooni	7,7	9,2	9,0	6,2	3,9	4,6	4,5	3,1
5 krooni	22,3	27,5	22,0	16,9	4,5	5,5	4,4	3,4
10 krooni	43,4	29,7	17,2	28,8	4,3	3,0	1,7	2,9
25 krooni	117,1	77,1	21,1	109,9	4,7	3,1	0,8	4,4
50 krooni	56,4	34,6	51,1	27,5	1,1	0,7	1,0	0,6
100 krooni	845,5	567,8	627,9	383,3	8,5	5,7	6,3	3,8
500 krooni	1 100,1	739,2	1 314,5	770,4	2,2	1,5	2,6	1,5
Kokku	2 197,4	1 486,7	2 063,8	1 343,4	34,0	25,5	22,4	20,1

KESKPANGA SULARAHHA- JA TURVAOSAKONNA JUHTIMISSÜSTEEM VASTAB ISO 9001:2000 KVALITEEDISTANDARDILE

2002. aastal andis Bureau Veritas Quality International Eesti Pangale sertifikaadi, mis tunnistab, et keskpanga sularaha- ja turvaosakonnas toimiv kvaliteedijuhtimissüsteem on vastavuses ISO 9001:2000 kvaliteedistandardi nõuetega.

Kvaliteedisertifikaat hõlmab sularaha haldamist ja sularaha operatsioone, sealhulgas:

- *sularaha emissiooni;*
- *sularahavarude säilitamist;*
- *pangatähtede ja müntide töötlemist;*
- *sularahavarude turvamist;*
- *sularaha ringluskindluse tagamist.*

ISO 9001:2000 kvaliteedistandard esindab protsessikeskset lähenemisviisi, mis tähendab, et kvaliteedisertifikaadi saanud organisatsioonis on tööprotsessid koos nende vastastikuste mõjudega selgelt määratletud, efektiivselt rakendatud ja juhitud. Eesti Pangale antud kvaliteedistandard näitab, et käsitletavat protsessid vastavad rahvusvahelistele nõuetele ning on tagatud nende efektiivne ja turvaline toimimine Eesti ühiskonna sularahanõudluse rahuldamisel.

Uute rahatähtede kasutuselevõtt ja sularahaekspertiis

2002. aastal lasti käibele Eesti Pangas väljatootatud tehnilise spetsifikatsiooniga, **uuendatud kujunduse ja uute turvamärkidega 25kroonine pangatäht**. Selle kujundas Vladimir Taiger ning trükkis Giesecke & Devrient GmbH (Saksamaa). Nimetatud pangatähe käibelelaskmisega jõudis lõpule suurema nimiväärtusega pangatähtede (v.a 50kroonine) uue põlvkonna väljatootamine. Viimaseil aastail on ringlusesse lastud 25-, 100- ja 500krooniste pangatähtede uus versioon. Vanema versiooni pangatähed võetakse ringlusest ära vastavalt nende kulumisele.

2002. aastal laskis Eesti Pank krooni taaskehtestamise 10 aastapäeva puhul käibele **100kroonise puhtast kullast (Au 999,9) meenemündi**. Sellega jäädvustas keskpang krooni ja laiemalt kogu Eesti rahasüsteemi märkimisväärse osa riigi arengus viimasel kümnendil. Münti kujundas Tiit Jürna ja selle vermis Münze Österreich (Austria).

Lisaks lasti 2002. aastal käibele **Tartu Ülikoolile pühendatud puhtast hõbedast (Ag 999) meenemünt**. Selle valmistamisel kasutati – teadaolevalt esmakordselt maailmas PROOF-kvaliteediga münti puhul – uuendust: münti reversi poole kujunduse arvutifail saadeti elektroonselt tootja graveerimismasina arvutisse ning münti vermisemise ematempel valmistati traditsioonilisi aeganõudvaid modelleerimis- ja reduktsioonietappe vahele jättes. Münti aversil, mille kujundas 1992. aastal Arseni Mölder, on põhielemendiks Eesti Vabariigi suur riigivapp. Reversi põhielemendiks on poleeritud ellipsis kujutatud Tartu Ülikooli peahoone fassaad. Reversi kujundas Tiiu Kirsipuu. Münti vermis Royal Australian Mint.

Keskpanga rahalaboratooriumis teostati 2002. aastal ekspertiis 2 114 ringluses füüsiliselt kulunud ja rikutud Eesti pangatähe kahjustuste põhjuste väljaselgitamiseks, samuti 159 võltsitud Eesti pangatähe ekspertiis.

Kommertspankade tellimisel kontrolliti Ameerika Ühendriikide, Austria, Euroopa Liidu, Hispaania, Hollandi, Kanada, Leedu, Läti, Norra, Poola, Prantsusmaa, Rootsi, Saksamaa, Soome ja Suurbritannia rahade ehtsust ning koostati ekspertarvamusi. Kokku uuriti 410 pangatähte, millest võltsituks osutusid 331.

KÜMME AASTAT EESTI PANGATÄHTI JA MÜNTE

Kümme aastat tagasi, 1992. aasta juunis ringluses lastud Eesti kroonid on olnud üheks riigi iseseisvuse sümboliks ning Eesti elanike poolt ka omaks tunnistatud.

Viimase kümnendi jooksul on ringluses olevate Eesti kroonide summa kasvanud 6,6 korda – 1992. a lõpu 1 228,6 miljoni kroonilt 2002. a lõpuks 8 113,0 miljoni kroonini. Kasvu on tunduvalt pidurdanud muude maksevahendite kiirem areng. Et kasv on toimunud põhiliselt 500krooniste arvel, on ringluses olevate pangatähtede arv samal ajavahemikul suurenenud vaid 54,2 miljoni 61,1 miljoni. Oluliselt on aga ringluses suurenenud müntide arv.

Et ringluses oleva sularaha kogus on pidevalt kasvanud ja keskpangal tuleb asendada ka kulunud rahatähed, on Eesti Pank kogu aeg juurde tellinud uusi pangatähti ja münte. Viimaseil aastail selleks korraldatud vähempakkumised on taganud tellitud sularaha suhteliselt madala omahinna, ilma et oleks tehtud järeleandmisi kvaliteedis. Pigem vastupidi – pangatähtede uued versioonid on kaunid ja tehniliselt täiuslikud. Seda on märkinud ka rahvusvahelised asjatundjad. Tulenevalt Eesti pangatähtede järjest kõrgemast turvalisuse astmest ei ole ka nende võltsimine kujunenud oluliseks probleemiks.

Kuigi meenemüntide emiteerimine ei ole Eesti Panga põhiülesanne, on kümne aasta jooksul välja lastud mitmeid erilaadseid münte. Kolleksionääride hulgas on eriti populaarsed Eesti Vabariigi 80. aastapäeva puhul vermitud 500kroonine kuldmünt ja 100- ning 10kroonine hõbemünt, samuti Eesti krooni taaskehtestamise 10. aastapäeva puhul ringluses lastud 100kroonine kuldmünt.

Kümne aasta jooksul on tehnoloogiliselt täielikult teisenenud sularaha sorteerimine keskpangas. Kui algusaastail töödeldi pangatähti käsitsi, siis nüüd toimub see automaatse sularahasorteeri abil. Sularaha hoidmise ja töötlemise turvalisuse ja efektiivsuse tagab ka pidevalt toimunud organisatsiooniline parendamine, mida tunnistab eespoolnimetatud ISO 9001:2000 kvaliteedisertifikaadi andmine Eesti Pangale.